

Missa Quadragesimalis F-dur Josefa Ferdinanda Berberta Segera

(21. 3. 1716, Řepín – 22. 4. 1782, Praha)

Josef Seger oslavil v roce 2016 výročí 300 let od narození a v roce 2017 si připomeneme 235 let od jeho smrti. K tomuto výročí připravila SDH vydání Segerovy čtyřhlasé Missy quadragesimalis ex F. V létě tuto mši (kromě Creda) nejprve nastudovali a provedli účastníci Convivia, dále zazněla v prosinci během mše za Václava Havla v pražské katedrále a nyní ji kompletní dostávají do rukou čtenáři Psalteria jako notovou přílohu.

Seger se narodil v Řepíně u Mělníka, studoval na jezuitském gymnáziu v Praze a později na FF Karlovy univerzity. Od dětství se živil hudbou, během studií byl zpěvákem u sv. Jakuba, hrál na housle se svým učitelem Janem Zachem v kostele sv. Martina ve zdi a od r. 1735 byl houslistou u Panny Marie před Týnem. Jeho dalšími učiteli byli Felix Benda, Bohuslav Matěj Černožský a František Ignác Tůma.

Byl vynikající skladatel, pedagog, ale zejména nejvýznamnější český varhaník 18. století u nás. Působil ve dvou hlavních chrámech Starého města pražského, od roku 1741 až do své smrti 1782 v univerzitním kostele Panny Marie před Týnem a později také v kostele svatého Františka Serafinského při klášteře křížovníků s červenou hvězdou. Kostel u křížovníků byl hudebně nejproslulejší kostel 2. pol. 18. stol v Praze zejména provedením světových oratorií autorů jako Hasse, Mysliveček, Galuppi, kterých se Seger pravděpodobně účastnil.

Seger byl vynikající pedagog. Vychoval celou generaci znamenitých umělců, varhaníků i skladatelů. Mezi jeho žáky byli např. Karel Blažej Kopřiva, Jan Antonín Koželuh, Jan Křtitel Kuchař, Josef Mysliveček, Vincenc Mašek a Václav Pichl. Jako skladatel se věnoval převážně svému nástroji, z jeho odkazu známe množství varhanních preludií a fug.

Rok před smrtí jej v Praze slyšel hrát císař Josef II. a nabídl mu místo ve dvorní kapele ve Vídni. Bohužel oficiální

pozvání došlo do Prahy až několik měsíců po Segerově smrti.

Vokální mše Quadragesimalis F-dur patří k nemnoha dochovaným figurálním skladbám. Dílo potvrzuje Segerovo kontrapunktické mistrovství obdivované již jeho současníky. Byl to typ mše, který běžně komponovali skladatelé pozdního baroka (z českého prostředí např. Heinrich I. F. Bieber, Johann. C. F. Fischer, Gunther Jacob) a většinou se označují missa *in contrapuncto*, to proto, že zpracování liturgického textu se na rozdíl od bohatě instrumentovaných slavnostních mší (trubky, tympány, hoboje, smyčce) vyznačovalo niterným kontrapunktickým bohatstvím vyjádřeným pouhými čtyřmi vokálními hlasy a varhanami. Jak název Quadragesimalis napovídá, ve zpracování

ordinária se nevyskytuje Gloria, část, která v postě a adventu odpadá.

Autograf díla se nezachoval. Předkládaná edice vychází z opisu, který se zachoval na kůru farního kostela v Žamberku a v roce 1905 jej spartoval Emilián Trola. Další opisy se zachovaly v klášteře křížovníků, Segerově působišti, v loretánském hudebním archivu, u premonstrátů na Strahově, v Berouně a Hradci Králové.

Exemplář hudební sbírky Rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou, (CZ-Pkříž) Sig. XXXV D 228, vznikl mezi lety 1750–1774 rukou tří písarů, formát 35 x 21,5cm. Obsahuje 5 partů a na titulním listu obálky čteme: Missa Quadragesimalis | a | Voci 4 ex F. | Canto Alto | Tenore Basso | con | Organo. | Del Sig Giuseppe Seghr | Suonatore D'Organo.

O letošních Vánocích je v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha vystaven betlém zhotovený řezbářem Bohumilem Biňovcem z Kamenice nad Lipou. Za svůj první betlém s figurami vysokými 23 cm získal v roce 2008 diváckou cenu za nejkrásnější betlém na mezinárodní soutěži v Jindřichově Hradci. V roce 2010 začal vyrábět velký betlém, který má 16 figur (z jednoho kusu lipového dřeva) vysokých až 2 metry. Betlém byl vystaven v jezuitském klášteře v Jindřichově Hradci a na zámku v Kamenici nad Lipou. V katedrále sv. Víta bude vystaven o letošních Vánocích až do 2. února 2017.

Všem čtenářům přejeme celý rok vánoční pohody a hudebních úspěchů.

Z poznámky "Prod[uctum]: 23 Martii 1783" můžeme usuzovat na provedení mše u křížovníků v roce 1783 na třetí neděli postní jako připomínku autorových nedožitých 67. narozenin (*21. 3. 1716) a současně rok po jeho smrti (+22. 4. 1872). Výročí smrti však vycházelo ten rok na úterý po velikonocích a postní mše by se nehodila.

Loretánský hudební archiv (CZ-LIT, Sig. 561) uchovává opis pořízený Františkem Strobachem, kapelníkem v Loretě. Zde jsou party trombonů (a-trb, t-trb, b-trb).

V muzeu hudby se nachází opis Ondřeje Horníka (1901), CZ-Pnm, Sig. XV B 409, kde jsou navíc party pro dvoje housle a violu (colla parte), partitura celkem 26 s. Předlohou byl opis Gerlacha Srniště Missa quadragesimalis v premonstrátském archivu na Strahově z první čtvrtiny 19. stol., který je uložen rovněž v muzeu hudby CZ-Pnm, Sig. XLVI A 129.

Podle incipitového katalogu NKP existují ještě opisy s názvem Missa choralis z kostela sv. Jakuba v Berouně, Sig. HU 1379, okolo 1850, kde přibyl basový part vlne a vlc a se stejným názvem opis okolo roku 1855 ve fondu SVK Hradec Králové Sig. 416. Podle incipitů se všechny exempláře shodují s opisem v muzeu hudby, CZ-Pnm, Sig. XXVIII E 122, pořízeném Emiliánem Trolou.

Trola podle poznámek na opisu mši spartoval z hlasových partů SATB a partu varhan, popisuje formát papíru 29,2 x 23,3 cm, zakreslil a popsal vodoznaky (půlměsíc a šesticípou hvězdu), ale neudává dataci.

EDIČNÍ ZÁSADY

Edice vychází z partitury Emiliána Trola, kterou pořídil z partů SATB a partu varhan ve farním kostele v Žamberku r. 1905. Byla srovnávána s opisem Gerlacha Srniště v premonstrátském archivu na Strahově z první čtvrtiny 19. stol., (CZ-Pnm, Sig. XLVI A 129) resp. Ondřej Horník z r. 1901 (CZ-Pnm, Sig. XV B 409).

Přes rozpor mezi jednotlivými hlasy (viz např. Dona nobis in Agnus, od taktu 46). zůstalo podložení textu většinou zachováno podle předlohy. Je možné, že se jednalo o záměr. Trola problém zmiňuje v poznámkách, ale jasné řešení nedává. G. Srniště mnoho sporných míst změnil, ale v opisu provedl rovněž zjevné stylistické zásahy, čímž zpochybnil původní znění pramene. Melodické znění pramenů je velmi podobné. Hlavní odchylkou je posuvka v tématu „Crucifixus“, 1. doba, t. 126 tenor a t. 131 soprán, kde Srniště uvádí „h“ (jasně s odrážkou).

Původní C klíče (na první, třetí a čtvrté lince) nahradil běžnými G klíči již Trola. Byly doplněny některé zjevné ligatury. Varhanní part není záměrně realizován, aby byl nechán prostor pro doprovázeče. Varhaník, který nemá s realizací generálbasu zkušenosti, může hrát partituru colla parte s vokálními hlasy.

V tomto roce zaznělo toto dílo podruhé během bohoslužby sloužené za prezidenta Václava Havla dne 18. prosince u příležitosti výročí pěti let od úmrtí v katedrále sv. Víta v Praze, kterou sloužil pražský arcibiskup kardinál Dominik Duka. Bylo symbolické spojit dvě výročí a myslím vhodně, že velkému prezidentovi zněla hudba českého autora, kterou pan prezident ani nikdo z přítomných pravděpodobně neznal; a že ten autor slavil 300 let výročí. Bohoslužby se zúčastnila manželka Dagmar, která četla první čtení. O významu osobnosti Václava Havla vypovídá skutečnost, že přišlo vzpomínout mnoho oficiálních hostů a představitelů, což si uvědomíte až při odchodu, když vidíte hradčanské náměstí opravdu plné diplomatických limuzín.

Celou zádušní mši přenášela živě ČT2 a představení o hudbě lze získat ze záznamu na stránkách www.ceskatelevize.cz ve složce ivysílání, pod datem 18. 12. 2016, 10h.

Vzhledem k charakteru a délce je tato mše dobře použitelná při současné liturgii. Těším se, že tato mše zazní na třetí neděli postní stejně jako před 234 lety, u křížovníků i jinde.

Ondřej Šmíd

UZÁVĚRKA SKLADATELSKÉ SOUTĚŽE SDH 2017 SE BLÍŽÍ

Datum uzávěrky pro přihlášení skladeb: 28. 2. 2017 (prodlouženo).

Zadání soutěže: vokální skladba pro liturgické použití – moteto pro smíšený sbor nebo sólový hlas, píseň nebo např. rezponzoriální žalm; doprovod varhan (realizovaný, nebo generálbas), nebo bez doprovodu (a cappella); text biblický, liturgický nebo vlastní, jazyk čeština nebo latina, délka max. cca 4 minuty. Důležitým kritériem je duchovní styl a praktická použitelnost díla v běžném liturgickém provozu. Skladby pro sólové hlasy mohou vhodně využít (nebo zaměnit) jeden nebo několik běžných nástrojů (housle, flétna...). Tím je myšleno malé obsazení, které může být při liturgii snadno k dispozici (z farnosti, místní ZUŠ atd.).

Způsob doručení: nejlépe elektronicky ve formátu PDF na e-mail: smid@ondrej.info, případně v tištěné formě na adresu: Společnost pro duchovní hudbu z.s., Koleční 4, 16000 Praha 6. Skladby budou hodnoceny jako anonymní.

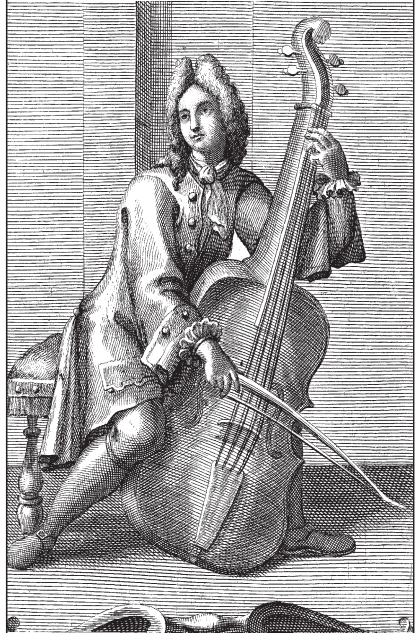
Nejlepší skladby budou oceněny, koncertně provedeny a publikovány jako v tomto roce.

Ondřej Šmíd

AKADEMIE STARÉ HUDBY BRNO

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
opět v příštím školním roce
otevřít studijní obor

TEORIE A PROVOZOVACÍ PRAXE STARÉ HUDBY

Viola

Zpíváte, hrajete na hudební nástroj a rádi poznáváte nové interpretační možnosti? Hledáte odpovědi na nezodpovězené otázky hudebních dějin? Studium přináší rozšíření si teoretických a interpretačních znalostí, umožňuje lepší chápání souvislostí a tím orientaci a konkurenceschopnost v oboru.

specializace: sólový zpěv, cembalo, viola da gamba, housle, violoncello, zobcová, příčná flétna a basso continuo.

Vyučující jsou zkušení muzikologové s bohatou publikační praxí, lektory jsou renomovaní zpěváci a instrumentalisté z oboru staré hudby. Vokální a vokálně instrumentální ansámblы umožňují setkávání studentů i lektorů při společném muzicírování a studiu historických partitur.

Ústav hudební vědy
Filozofická fakulta MU
Janáčkovo náměstí 2a,
602 00 Brno

www.phil.muni.cz/wash

TERMÍN přihlášek do 28. 2. 2017

OBSAH

Edice

Missa Quadragesimalis F-dur Josefa Ferdinanda Norberta Segera, O. Šmíd 1
GRADUALE NOVUM, proč je vydáván další graduál, F. Šmíd . 4

Bylo, je a bude

Uzávěrka skladatelské soutěže SDH 2017 se blíží, O. Šmíd 2
Předplatné a členské příspěvky 3
Špindlerův Mlýn a Petach, O. Šmíd 10
Pravidelné koncerty u sv. Kateřiny a Panny Marie pod Řetězem, J. Eliáš 11
Nečekejte na věčnost, O. Šmíd 12
Z redakční pošty, E. Pražáková 12

Notové přílohy

Josef Ferdinand Norbert Seger . . . Missa Quadragesimalis F-dur
Editor: Ondřej Šmíd
Spartace: Martin Šmíd
Spolupráce: Robert Hugo

PŘEDPLATNÉ A ČLENSKÉ PŘÍSPĚVKY

NOVÉ ČÍSLO ÚČTU SDH:

2000558468 / 2010 (FIO Banka).

Platbu laskavě provádějte bankovním převodem. Do zprávy pro příjemce uveďte jméno, pokud znáte své číslo v databázi členů (na stránkách SDH), můžete je uvést. Platbu můžete rychle provést pomocí QR kódu, pokud používáte aplikaci el. bankovníctví ve svém chytrém telefonu.

QR platba

MINISTERSTVO
KULTURY

Časopis vychází s finanční podporou
Ministerstva kultury ČR

PSALTERIUM, revue pro duchovní hudbu

Ročník 10, č. 4/2016

Vychází 6x ročně, vydává Psalterium s. r. o., Koleční 4, 160 00 Praha 6

IČ 26448203, tel. 220 181 295, psalterium@sdh.cz

http://zpravodaj.sdh.cz

Redakční okruh: Jaroslav Eliáš, Evžen Kindler, Rastislav Podpera, Tomáš Slavický, Ondřej Šmíd (šéfredaktor)

Design: Jana Majcherová, Andrea Šenkyříková

Sazba: Jiří Kub, **Sazba notové přílohy:** Martin Šmíd

Registrace: MK ČR E 17101 ze dne 30. 10. 2006, ISSN 1802-2774

Vážení čtenáři,

upozorňujeme na blížící se uzávěrku skladatelské soutěže SDH. Ještě je čas přihlásit své skladby.

V recenzi nového vydání chorálních zpěvů *Graduale Novum* zpracoval František Šmíd přehledně historii vývoje chorálu. Vedle očekávaného představení edice a nově restituovaných melodií předkládá některé zajímavé úvahy k zamyšlení. Zejména vysvětluje hudební spojení *cantus planus*, které bývá v pramenech překládáno jako *rovný zpěv* (Philomates, ed. Horyna), termínem *plochý zpěv* neboli zpěv zbavený všech výrazových hodnot. Zdůrazňuje, že systém *adiastematické* notace v 10. stol. byl sice nedokonalý v přesném zápisu melodie, ale naznačoval interpretační nuance. Tím dokládá, že lidé byli od nepaměti muzikální. To vyvrací „evoluční teorie“, že „všechno se vyvíjí“; chápeme: „všechno se zdokonaluje, tedy bylo to nedokonalé, později to bylo lepší a dnes je to nejlepší“. Na příkladu medicéjské edice sledujeme v kontrastu s rozvojem barokní hudby úpadek chorálu (všechny noty zapisovány a interpretovány stejně). Následné snahy o obnovu chorálu nás vedou k úvahám, jestli muzikálnost roste úměrně s přesnějším zápisem, jednoduchým pravidelným rytmem nebo naopak je třeba oddělovat zápis od znění a muzikálnost se nesnažit spočítat, ale hledat v neměřitelných nuancích výrazu.

S tím souvisí článek o farnosti Jiřího Šlégra a skupině aktivních nadšenců ve Špindlerově Mlýně. Dopisem čtenáři se vrátíme ke Conviviu a k úvaze, jestli stojí za to se zlepšovat a být nadšencem. Možnosti hudebního růstu nabízí např. studium oborů staré hudby na Masarykově univerzitě. A konečně Jaroslav Eliáš, náš předseda a největší nadšenec píše o koncertním cyklu, který nezištně sám léta organizuje pro občany Prahy.

Ještě jednou vzpomínáme na Josefa Segera. Provedením *Missy Quadragesimalis in F*, notové přílohy publikované s laskavým souhlasem Národního muzea, můžete v postě připomenout jeho výročí i vy.

Psalterium hledá příspěvatele a potřebuje doplnit tým redaktorů. Časopis je tu pro vás, zapálené hudebníky, aktivní společenství i zvědavé badatele; podělte se o výsledky své činnosti, spartace, informujte o projektech, zvěte, inzerujte, recenzujte...

Publikování notových příloh bylo přijato kladně, proto v něm budeme pokračovat i v dalších letech. Vydavatelská činnost v knižní i elektronické formě se může rozvíjet i s vaším přispěním.

Vážení přátelé duchovní hudby,

dovoluji si požádat o vaše laskavé příspěvky za rok 2016. Dobrovolné dary, členské příspěvky spolku SDH nebo předplatné časopisu pošlete na uvedené číslo účtu.

Předplatné časopisu Psalterium činí 200,- Kč. Členské příspěvky SDH (by měly být) 250,- Kč ročně, členové dostávají časopis zdarma. Dále mají nárok např. na bezplatnou prezentaci svých aktivit nebo na slevy na akce pořádané SDH. Předplatitel časopisu Varhaník, knihovny, školy, studenti a jinak potřební mají možnost požádat o zaslání reklamních výtisků zdarma (nebo mohou přispívat částkou dle svých možností).

Ondřej Šmíd, výkonný místopředseda SDH
smid@ondrej.info

GRADUALE NOVUM

proč je vydáván další graduál

POŽADAVEK NA VYDÁVÁNÍ CHORÁLNÍCH KNIH PO II. Vatikánském koncilu

V konstituci o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium* se v článku 117 uvádí: „Ať je dokončeno vydání knih gregoriánského chorálu“.

V pokoncilové liturgii se změnil církevní kalendář i rozvrh čtení. Neděle po Zjevení Páně a po Svatém Duchu nahradily neděle liturgického mezidobí, zmizel devítník. Nově byly zavedeny tři roční cykly nedělních čtení a dva cykly pro všední dny. Když v květnu 1969 vyšlo *Ordo Lectionum Missae*, přestalo vydání *Graduale Romanum* z roku 1908 vyhovovat a muselo se změnit. Aktuálním liturgickým příležitostí bylo třeba přiřadit nebo vytvořit odpovídající zpěvy.

Změnil se také schvalovací proces. Před rokem 1975 se rozlišovalo mezi oficiálními *editio typica* a neoficiálními, resp. soukromými *editio iuxta typicam* vydáními gregoriánského chorálu např. mnišskou komunitou v Solesmes, Beuronu nebo v pražských Emauzích.

Oficiální edice (EV) byla vydávána vatikánskou tiskárnou *Typografia Polyglotta (Vaticana)*. Pro záznam melodií bylo použito kvadratické notace na systému čtyř linek. S výjimkou horizontálního episema, ligatury a komma (pauzových čárek) nemají tato vydání žádně dodatkové značky.

Neoficiální soukromá vydání připravovaná solesmeskými mnichy

byla doplněna o další **dodatkové značky** ke kvadratické notaci jako tečka za notou, vertikální a horizontální episema a komma na horní lince. Tyto značky se dříve jevily jako důmyslný interpretační systém, který se však později ve světle nových objevů *gregoriánské semiologie* jeví jako překonaný. Od vydání *Psalteria Monastica* (PsM) v r. 1981 se objevují dodatkové značky v solesmeských vydáních řidčeji a daleko méně v rozporu se semiologickými fakty.

Protože *Typografia Vaticana* po vydání *Graduale simplex* (2. vydání 1975) přestala vydávat liturgické zpěvy, jsou z větší části gregoriánské zpěvy k dispozici jen v privátních solesmeských vydáních. Dostalo se jim pak i církevního schválení a povolení užívat je v liturgii. Tím také přestala platit právní úprava závazná až do r. 1975, podle níž bylo nutno se při interpretaci řídit údaji ve vydáních *editio typica*. Příslušná církevní instance se zároveň vzdala jakéhokoliv soudu v otázkách interpretace gregoriánského chorálu.

Podobná úvaha byla uplatněna i v instrukci o posvátné hudbě *Musicam sacram* (1967), kde se v čl. 55 uvádí: „Je v kompetenci příslušné územní autority rozhodnout, zda mohou být použity

jiné texty v národní řeči z dřívější doby, které jsou spojeny s hudebními skladbami i tehdy, když nejsou v úplném souladu s normálně schvalovanými překlady liturgických textů“.

Kromě toho je v článku 117 liturgické konstituce žádáno, ať je pořízeno kritičtější vydání knih Gregoriánského chorálu, než to, které bylo publikováno počátkem 20. století na základě reformy Pia X.

Aby bylo možné těmto větám porozumět, je třeba nahlédnout do historie vývoje gregoriánského zpěvu, zejména na **semiologické a paleografické studie Dom Eugène Cardineho a jeho spolupracovníků, které přinesly metodu rozluštění neumové notace**.

HISTORIE GREGORIÁNSKÉHO CHORÁLU

Gregoriánský chorál je jednohlasý zpěv, který vznikl pro liturgii latinského ritu. Kořeny gregoriánského chorálu sahají k **židovským synagógním zpěvům**. Z nich bere základní princip niterné vazby zpěvů na text a ze zvyklostí židovské liturgie. Vychází též ze zpěvu žalmů. Další ovlivnění pochází z hudební **tradice orientu** a oblasti Středozemního moře, z **řecké hudební**

Obr. 1: Ukázka neumové adiaستمatické notace z kodexu z X. století (nahore) a ze XIII stol. (dole).

Zdroj: Karel Stecker: *Všeobecný dějepis hudby*, díl. I, Nakladatel Karel Vačlena, Mladá Boleslav 1892, příloha ke str. 114

teorie a z byzantského zpěvu. Do chorálu se dostávaly i **arabské vlivy** přes **mozarabský chorál** (tj. v překladu "pod Araby" vzniklý) poněvadž vznikl po dobytí Španělska Araby tj. po roce 711.

Obr. 2: Dom Guéranger, (1805-1875)
1. opat v Solesmes

K nejstarším zpěvům patří **hymny** (chvalo zpěvy). Některé jsou prokazatelné již ve 4. stol. Pro hymny byl charakteristický **metrický text**, sloky - verše s určitým rytmem daným počtem slabik a akcenty. Nejznámější autoři: Efrém syrský (306-372?), Hilarius z Protiers (315-367), Ambrož z Milána (339-397), Prudentius (348-405?), Sedulius (5. stol.), Venantius Fortunatus (530-600?).

Vlastní chorální repertoár je **nemetrický**. Gregoriánský chorál je pojmenován podle **Řehoře (Gregorius) Velikého**, papeže (590-604), který byl pokládán za tvůrce chorálních melodií. To nelze vědecky prokázat. Prokazatelné je, že zpěvy římské liturgie v době Řehořově nejsou totožné se zpěvy dnešního gregoriánského chorálu. Gregoriánskému chorálu předcházela chorál nazývaný **starořímský**. Lze se domnívat, že starořímským chorálem jsou zpěvy zaznamenané v pěti rukopisech (ovšem až z 11.-13. století) a že starořímský chorál byl přetvořen do gregoriánského ve Franské říši, v oblasti přibližně mezi Seinou a Rýnem asi v 8. století.

Nejstarší doklady existence textů gregoriánských zpěvů jsou rukopisy z **8. - 9. století**.

Tonária - rukopisy, které řadí jednotlivé nápěvy podle 8 žalmových tónů (8 církevních stupnic). Známe je tonária Karla Velikého (konec 8. stol.)

Je třeba si uvědomit, že melodie byly předávány ústním podáním. **Nejstarší záznamy melodií** jsou neumové zápisy z **10. - 11. století** (viz obr. 1).

Neumová notace:

Adiastematická (= bez udání intervalů) udávala tónovou výšku jen náznakem, zato obsahovala řadu velmi jemných údajů pro interpretaci. Neumy se psaly

nad textem mezi řádky. Adiastematická notace se rozděluje na dva druhy:

Akcentová notace - rozlišuje vyšší notu od nižší pouze tvarem značky, což je možné jen náznakově a nedokonale, zato vystihuje jemnosti výrazu. Sem patří notace rukopisů z okruhu svatohavelského (kláštera v St. Gallen).

Punktová notace - se snaží udávat vzdálenost tónů rozdílným umístěním jednotlivých značek v prostoru, ale jen nepřesně, náznakově - sem patří notace **laonská (métská, lotrinská)**

Diastematická notace (= s udáním intervalů) vznikala přízpusobením bezlinkových neum na linkový systém o necelých sto let později. Umístění tečkových a čárových neum na linkový systém vedlo ke zvětšení těchto tečkových a čárových značek.

Prosadila se zejména podkovová notace (v Německu) a kvadratická (především ve Francii). Obě notace existovaly vedle sebe až do konce 19. století, kdy restaurace gregoriánského chorálu dala přednost notaci kvadratické, používané dodnes.

8. - 10. století je dobou systematického shromažďování repertoáru; nové melodie pro nové svátky, bohatší melodie pro kyriale.

Z rukopisů je obtížné přesně oddělit dobu rozkvětu gregoriánského chorálu od počátků **úpadku**, dekadence. Nejstarší rukopisy umožňují přístup k autentickému způsobu přednesu, mohou však obsahovat již první známky úpadku. Rukopisy obou způsobů notace z období 10. - 12. století mají různou kvalitu.

Symptomy dekadence:

- ztráta tónů v určitých tónových skupinách (nevhodně zjednodušení).
- upřednostňování tónových stupňů *fa* a *do* před *mi* a *si*.
- tropování - podkládání melismatické melodie dalšími slabikami, tím vznikají zpěvy slabické. Doba rozkvětu tropů a sekvence nastává po 10. -11. století.
- sekvence téměř vyloučeny z liturgie Tridentským koncilem (1545-63).
- rytmická nivelizace vzniklá tropováním způsobila to, že gregoriánskému chorálu se říkalo *cantus planus*.

- vrcholem úpadku bylo tzv. *medicejské vydání* - vytištěno v medicejské tiskárně v Římě (1614). Vyznačuje se vypouštěním a přemístováním melismat (doporučující breve Pavla V. bylo v poslední chvíli staženo).

17. - 18. stol: tvořeny pseudogregoriánské zpěvy. *Salve Regina* - tonus simplex.

1873 - nové medicejské vydání v Řezně (F. X. Haberl) - prosadilo se až v době ceciliánské reformy v 19. stol.; doporučující breve Pia IX.

1877 a 1878 - další novomedicejské vydání (breve Lva XIII.)

1883 a 1894 prohlášeno novomedicejské vydání za autentické - aprobace kongre-

gace ritu.

1901 se dostalo uznání od téhož papeže Lva XIII. opatu Pothierovi ze Solesmes za vědecké bádání o gregoriánském chorálu.

PRVNÍ ETAPA OBNOVY

1903 - Pius X. v Motu Proprio vyzval k návratu ke gregoriánskému chorálu.

1904 - Pius X. rozhodl obnovit chorál podle nejstarších rukopisů, ale i v souhlasu s tradicí vzniklou během staletí. Problém byl v tom, že za mnoho staletí zjednodušování zápisu (*cantus planus*, medicejské a novomedicejské kvadratické notace) se úplně zapomnělo, jak chorál původně vypadal.

Před polovinou 19. století nastal nový rozkvět mnišského života ve Francii. Dom Prosper Guéranger, opat v Solesmes (1837-1875), viz obr. 2, obnovil mnišský život v klášteře a dal rozhodující podnět k návratu k pramenům gregoriánského chorálu rozsáhlou fotodokumentací nejstarších rukopisů.

Obr. 3: Dom Joseph Pothier (1835-1923)

Roku 1889 vyšel první svazek periodika „Paleografie Musicale“, který obsahoval faksimile rukopisu 339 ze St. Gallen. To znamenalo zrození gregoriánské paleografie jako vědy. Do dnešního dne vyšlo 21 svazků ve dvou sériích. Obsahují nejdůležitější rukopisy s notací adiastematickou i diastematickou. Fotodokumentace umožnila studium pramenů pro další badatele.

Dom Joseph Pothier, (obr. 3) solesmeský mnich, později opat v St. Wandrille, skládal vlastní zpěvy. V díle „*Les mélodies grégoriennes d'après la tradition*“ (1880) popsal svoji teorii oratorního rytmu. V roce 1883 vydává graduál pro komunitu benediktinů v Solesmes (1885 druhé, zlepšené vydání).

Papežem Piem X. byl roku 1904 jmenován předsedou komise, která měla připravit oficiální vydání chorálních zpěvů. Komise měla obtížnou pozici, byla vystavena časové tísni a tlaku na brzké vydání v době, kdy ještě nebyly nalezeny jisté, vědecky opodstatněné metody rozluštění starých neumatických zápisů.

Obr. 4: Dom André Mocquereau (1875-1930)

1905-1912 vyšly hlavní knihy v oficiální *Editio typica* vydávané Typografia Polyglotta Vaticana. Pro spory v komisi vydal Dom Pothier tituly na vlastní zodpovědnost; *Officium* za zemřelého (1909), *Toni Communes* (1911), *Liber Antifonarius* (1912).

Dom André Mosquereau, (obr. 4) rovněž solesmeský mnich, pokračoval ve výzkumu rukopisů, vedl tým editorů v papežské komisi, které předsedal Dom Pothier.

Bojoval za autentickou tradici podle nejstarších rukopisů. Tím se lišil od Dom Pothiera, který byl nakloněn kompromisům podle „principu živé tradice“. Tyto dva názory se střetávaly v papežské komisi a ochromovaly jí, takže nakonec pro nesjednotitelnost názorů byla komise roku 1913 rozpuštěna.

Mocquereauovy omyly:

Ačkoliv rozpoznal existenci notových délek a dalších výrazových nuancí, zastával názor, že v zásadě každá doba je stejně dlouhá. Publikoval své chápání „gregoriánského rytmu“: melodie plyne ve dvou a třídobých skupinách (volný resp. smíšený rytmus). Rytmičtým opěrným bodem je zpravidla první nota skupinové neумы, v obtížných případech zavedeno vertikální episema (znaménko pro ictus). Nová semiologická bádání tyto názory vyvrací.

DRUHÁ ETAPA OBNOVY

Je založena na paleografii a zejména na (*gregoriánské*) *semiologii*, která zkoumá různost podoby neumových značek pro jeden a týž tónový sled a zjišťuje logiku, která vedla písaře k tomu, že zvolil právě určitý znak a ne jiný. Zjištění hudebního významu každého znaku vyžaduje rovněž potvrzení srovnávací analýzou pramenů a estetickou analýzou.

Paleografie (patří mezi nejdůležitější pomocné vědy historické) se zabývá vývojem písma. Je nezbytná pro čtení starých rukopisů.

Hudební paleografie je věda o staro-

bylých systémech notace; zkoumá vyjádření hudby vizuálním zápisem. Jejím předmětem je rozluštění starobyklých rukopisů z hlediska hudební interpretace, studium hudebních symbolů, jejich různých forem, jejich historie a jejich zeměpisného rozšíření. V případě chorálu to znamená studium neumatických znaků a pochopení jejich melodického významu.

Semiologické studie zkoumají důvody (logos) pro rozmanitost znaků (semeion) za účelem vyvodit základní principy pro autentickou a objektivní interpretaci. Místo vztahování na moderní estetické pojmy nebo rytmy, které jsou gregoriánské epoše cizí, musí být tato interpretace vedena fakty, které

Obr. 5: Dom Eugene Cardine (1905-1988)

nám odkrývají srovnávací studie použití rozdílných znaků použitých v různých rukopisech pro zápis stejného nebo obdobného místa nápěvu. Toto je jediný realistický základ zvukového provádění zápisu.

Zakladatelem gregoriánské semiologie byl **Dom Eugene Cardine** (1905-1988), (viz obr. 5) solesmeský mnich, od r. 1952 do 1984 profesor na Papežském institutu pro chrámovou hudbu v Římě. Položil základy gregoriánské semiologie. Na II. mezinárodním kongresu pro katolickou církevní hudbu ve Vídni (1954) přednesl referát, kterým překvapil hudební veřejnost zcela novým pohledem na výklad neumatických zápisů. Svě závěry později publikoval spolu se svými

žáky G. Joppichem a R. Fisherem v díle *Semiologia Gregoriana* (Řím 1968).

Praktické výsledky práce Cardineho a jeho žáků založené na důkladných srovnávacích paleografických a semiologických studiích byly uplatněny v chorálních knihách *Graduel neumé* (Solesmes 1966) a *Graduale Triplex* (Solesmes 1979). Zejména **Graduale Triplex** se stal rozšířenou a nepostradatelnou pomůckou ke zpěvu chorálu podle nových zásad (podrobně viz dále).

O určitou paleografickou práci v oblasti gregoriánského chorálu se pokoušeli již vydavatelé zmíněné Vatikánské edice z počátku 20. století. Tato edice však ukazuje jen část z toho, co nejstarší neumatické značky vyjadřují. Zatímco její znázornění melodické podoby v kvadratické notaci je téměř dokonalé, velmi zanedbává skutečnost, že starodávné notace používaly různé symboly pro podobný melodický tvar.

Problém budeme názorně demonstrovat na příkladu třítónové neумы *torculus* (v torculu je druhá nota vyšší než obě krajní). V neumatické notaci najdeme pro zápis *torculu* nejméně pět velmi odlišných znaků (viz obr. 6).

V tabulce (obr. 6) vidíme neумы sangalenské v řádce G (tu budeme dále popisovat) a laonské ve spodní řádce označené L. Kurentní (kursivní, plynule psaná) forma *torculu* v prvním sloupci tabulky vyjadřuje plynulý zpěv; la s přidaným „c“ *celeriter* (rychle), č. 2 s prodlouženou *nohou* upozorňuje na větší sestupný interval mezi druhou a třetí notou (nejméně tercie). Zpomalená forma psaní ve druhém sloupci (k zápisu téhož znaku jako v prvním sloupci ale vertikálně potřeboval písař více času) ukazuje na zvolnění zpěvu všech tří not. Tvary ve třetím sloupci vyjadřují: č. 5 (*tractulus + clivis*) odsazení a č. 6 (*virga, episema + clivis*) prodloužení, zvýraznění první noty z trojice. Poslední sloupec ukazuje různé prodloužení druhé a třetí noty; č. 9 přidáním *episema* (na 2. a 3. notě), č. 10 navíc přidáním *celeriter* na první notě, č. 11 přidáním „t“ *tenere* (držet), č. 12 prodloužení prodloužením znaku. Laonská notace používá písmeno „a“ *augete* (zvětšit), které se na rozdíl od „t“ *tenere* vztahuje na dvě noty. Nuance notace vznikají navíc v relaci s textem (výslovností) a podobně bychom mohli pokračovat u všech jedno a vícetónových neum.

Přepsáním všech těchto znaků do

	kurentní lehká forma	nekurentní zpomalená forma	s počáteční artikulací zvýrazněná 1. nota	s koncovou artikulací prodlouženou 2. a 3. notou
G				
L				

Obr. 6: Varianty (nuance) neумы *torculus*, které kvadratická notace při vyjádření identickým tvarem zanedbává.

GRADUALIA	BzG	codd. adiastem.	GT	codd. Sx
3 Speciosus forma	25,81,91	L - ; C 45	54	MRBCKS
5 Suscepimus	45,22; 46,20	L 27; C 53	360	MRBCKS
2 Tecum principium	22,8	L 18; C 38	42	MRBCKS
5 Timebunt gentes	38,28	L 24; C 52	265	MRBCKS
1 Timebunt Dominum	50,18	L - ; C 128	458	MBCKS
5 Tollite hostias	39,10	L 82; C 88	272	MRBCKS
3 Tu es Deus	39,18	L 35; C 61	275	MRBCKS

Obr. 7. Ukázka části indexu Graduale Novum.

identického tvaru kvadratické notace, opomenula Vatikánská edice odlišnosti - přesný smysl různých znaků, který je interpretačního charakteru, protože melodie zůstává stejná. Vatikánská edice tedy byla schopna vyjádřit melodické poměry not mezi sebou, ale ztratila to, co dává melodickému materiálu formu a působí, že sled not se stává hudbou a následně uměním. Hovoříme o souhře trvání a intenzity, kterou bylo třeba znovu objevit a uvést do života.

CANTUS PLANUS

Ačkoliv první zapisovatelé gregoriánského chorálu z 10. - 11. století byli velmi nedokonalí pokud se týká precizního zápisu melodických intervalů, velmi pečlivě zaznamenali v *adiastematické* neumové notaci výrazovou část, neboli „muzikálnost“ melodie. Nejstarší symboly tedy mají dvojitý význam, melodický a výrazový. Postupem času opisovači zkoušeli zaznamenat melodické intervaly přesněji. V tom byli úspěšní, ale interpretační specifickosti a jemnosti notace postupně vymizely a zanedlouho začali psát všechny noty stejným způsobem. Právě pro tuto zjednodušující uniformitu začal být gregoriánský zpěv označován termínem **cantus planus** (plochý zpěv), to je nějaký zpěv, zbavený všech výrazových hodnot. Tento termín by měl být zavržen, poněvadž se zakládá na špatném pochopení.

2 antiphona 1 f

me v bezpočtu případů zásadní rozpory mezi notacemi. Problém si představme tak, že zpíváme podle diastematické kvadratické notace, ale notace nad a pod osnovou nám místo zpřesnění informace o interpretaci říká, že melodie, intervaly nebo počet not v daném místě (neumě) byly původně zcela jiné. E. Cardine se spolupracovníky G. Jopichem a R. Fischerem na tuto situaci upozorňovali a již ve své publikaci *Semiologie gregorienne* (Solesmes, 1970) popsali příklady, o jaké neshody se jedná.

Nyní se vrátíme k prvním odstavcům tohoto textu, kde jsme hovořili o schvalovacím procesu a oficiálních vydáních *editio typica* (EV). Chápeme, proč edice GT byla připravována v souladu s melodickým zněním GR (EV), které bylo navíc rozšířené a vžitě (od vydání GR 1908).

GRADUALE NOVUM¹

Cardineho semiologické studie byly v době druhého vatikánského koncilu známy. Řekli jsme, že o nich referoval již v roce 1954 na kongresu ve Vídni. Proto se v článku 117. konstituce o Posvátné liturgii objevil požadavek, aby se vydávaly knihy Gregoriánského chorálu kritičtěji zpracované a navázalo se tak na práci Dom Eugène Cardineho.

Několik členů *Mezinárodní společnosti pro studium gregoriánského zpěvu* (AISCGre) založené v roce 1975 si uvědomovalo naléhavost výzvy k pokračování v kritickém restaurování zpěvů. Od ledna 1977 se začali scházet a pracovat na srovnávání zpěvů kvadratické notace v Graduale Romanum (1908) (EV) s adiaastematickou notací rukopisů z 10. století.

Vypracovali a publikovali nejprve metodiku výzkumu směřujícího ke korekci kvadratické notace EV v Graduale Romanum. Od roku 1996, po dvou desetiletích společné práce, začala tato skupina specialistů postupně dvakrát ročně publikovat výsledky výzkumu v cyklu článků: *Návrhy restituice melodií Graduale Romanum* (*Vorschläge zur Restitution von Melodien*

2 Antiphona 1 f

Obr. 8: Pueri Hebraeorum GT s. 140 (vlevo) aGN s. 98 (vpravo). V ukázkách GT jsou zvýrazněna místa změn. Budeme komentovat jen některé změny, protože pro argumentaci oprav nemáme k dispozici kritický aparát. Třetí rámeček „in nōmine“ je např. nejasný v obou verzích. Poslední zvýraznění „Dōmini“ má skutečně být dvoutónová neuma.

GRADUALE TRIPLEX

Od Graduale Romanum (1974) se liší pouze připojením dvou neumových notací, *laonské* nad zápisem v kvadratické notaci a *svatohavelské* pod ním (u zpěvů, kde byly příslušné adiaastematické notace k dispozici). Kombinace těchto notací umožňuje realizovat interpretační detaily přednesu a pochopit vysokou uměleckou úroveň tohoto zpěvu (jak bylo popsáno výše). Přitom bylo zachováno shodné stránkování mezi Graduale Romanum 1974 (GR) a Graduale Triplex (GT). Vtěsnat zmíněné neumy mezi linky kvadratické notace byl velký písářský výkon, protože v GR i GT je vysázeno až osm osnov kvadratické notace na jedné straně. GT znamenalo průlomovým přínos a autorům náleží velké uznání.

Bohužel do vydání roku 1979 nestačili opravit kvadratickou notaci podle adiaastematických neum, důsledkem čehož objevuje

des Graduale Romanum) v časopise „Beitrage zur Gregorianik“ (BzG), nakladatelství ConBrio Regensburg. Ke každému zpěvu byl publikován nikoliv pouze návrh nově restituované melodie, ale také detailní kritický aparát s citacemi příslušných rukopisů jako podpora každé jednotlivé změny.²

1 Celým názvem: GRADUALE NOVUM / EDITIO MAGIS CRITICA/ IUXTA SC 117 / SEU / GRADUALE SANCTAE ROMANAE ECCLESIAE PAULI / PP. VI CURA RECOGNITUM, AD EXEMPLAR / ORDINIS CANTUS MISSAE DISPOSITUM, LUCE / CODICUM ANTIQUIORUM RESTITUTUM NUTU / SANCTI OECUMENICI CONCILII VATICANI II, / NEUMIS LAUDUNENSIBUS ET SANGALLENSIBUS / ORNATUM / TOMUS I / DE DOMINICIS ET FESTIS. Conbrio Verlagsgesellschaft, Regensburg, 2011. Ve spolupráci s Libreria Editrice Vaticana. Imprimatur: Dr. Alois Kothgasser SBD, arcibiskup salcburský a biskup pro liturgii rakouské biskupské konference, 2010. ISBN 978-3-940768-15-5

2 Časopis *Beitrage zur Gregorianik* bohužel není k dispozici v knihovnách pracovišť hudební vědy FF UK ani FF MUNI a asi ani jinde v ČR.

Hymnus ad Christum Regem

Chorus: Theodulphus, episcopus Aurelianensis † 821

Hymnus ad Christum Regem

Chorus:

Obr. 9: Gloria laus GT s. 141 (vlevo) a GN s. 99 (vpravo). První, druhý a čtvrtý rámeček označuje místa, kde jasně nesouhlasí jedno a dvoutónová neuma. „Hosanna pium“ na konci se rozchází neумы v GT tractulus, v GN virga.

Z předmluvy ke *Graduale Novum* (GN) vyplývá, že hlavním cílem skupiny bylo nalezení přesnějšího původního znění starobylých zpěvů a bližší shody. Základem této práce byly adia-tematické rukopisy z 10. století, nejstarší svědectví o melodiích, zapsané bez notových linek, a diastematické rukopisy z 11. stol., které jsou nejdůležitější pro interpretaci přesných melodických intervalů. Použité byly hlavně rukopisy

Laonský: L Laon, Bibl. Munic. 239, po roce 930
(Paleographia Musicale X)
Svatohavelské: C Cantatorium ze St Gallen 359, kolem r. 920, Pal.Mus.Greg,3.,
E Einsiedeln 121, graduál z 11. stol. (Pal.

Mus. IV)

Méně často byly použity další rukopisy:

B Bamberg Státní knihovna, lit.6. Graduál sv. Emmerama - kolem roku 1000,
G Graduál 339, citován jako G
G graduál 376, 11. století
H antifonář mnicha B. Hartkera X ze St. Gallen 390-391 asi kolem r. 1000

je nejlepším pramenem pro zpěvy officia.

Uvedené rukopisy jsou hlavními prameny, s kterými pracoval i Dom Eugene Cardine, jak v dopisování neum do kvadratické notace (bohužel neopravené), tak vepisování příkladů ve své francouzsky psané publikaci *Semiologie gregorienne* (1970).

FERIA QUARTA

Ps. 24, 6. 3., 22, et 1-2

Intr. IV.

Obr. 10: Reminiscere miserationum GT s. 81 (vlevo) a GN s. 70 (vpravo). Zvýrazněn vidíme dvakrát tractulus, který naznačuje notu nižší než předchozí, s tím lépe koresponduje oprava GN.

GN EDIČNÍ POZNÁMKY

Značky dělení

Značky dělení (ukazující pauzy) v *Editio Vaticana* byly podobně upraveny, častěji změněny, když to vyžadoval kontext. Např. nepřilíš časté *divisio maior* je nahrazováno s *divisio minor* a *divisio minor* s *divisio minima*. *Divisio minima* (čtvrtinová čárka) byla na mnoha místech dána do závorek (I), aby se ukázalo, že vynechání *divisio minima* z dechových pauz by odpovídalo lépe kontextu, ačkoliv nádech by mohl být přesto udělán, je-li to nezbytné.

Posuvky - alterace

Rukopisy nedovolují vždy jasné rozlišení, pokud se týká pozměnění tónu h na b, je nebo není. V těchto případech je před h posuvka *b* dána do hranatých závorek a platí do konce slova nebo během melisma až k další značce dělení. Zpěváci mohou v takovém případě rozhodnout, zda budou zpívat tón s *b* nebo bez. Obě alternativy jsou podle rukopisné tradice

ospravedlnitelné.

Neogregoriánské zpěvy

V případě několika pozdních nebo neogregoriánských zpěvů je připsána na okraji listu zkratka „cf“ s číslem. Neogregoriánské zpěvy jsou zpěvy uměle vytvořené na texty nových svátků a slavností vzniklých v 19.-20. století. Od konce 19. století vznikalo velké množství neogregoriánských melodií pro mešní formuláře mnoha nově zavedených svátků. Tyto zpěvy obsažené v chorálních knihách až do II. vatikánského koncilu byly v nově sestaveném *Ordo cantus missae* z r. 1972 naštěstí vypuštěny. Zůstala zachována pouze neogregoriánská *propria* několika významných svátků: Krista Krále (GN str. 372-374; Nejsv. Srdce Ježíšova (GN str. 370-372); a částečně *Neposkvrněného početí P. Marie*, *Nanebevzetí P. Marie* (GN str. 399+400-401). Dala se přednost využití skladeb autentického původního chorálu, i když jsou na jiný text, než jaký je v misálu, před uměle vymyšlenými skladbami.

Aby se umožnila interpretace zpěvů notace na bázi semiologie, byly adia-tematické neумы přidány ke všem zpěvům, pokud byly dosažitelné.

HLAVNÍ PŘÍNOS GRADUALE NOVUM

- Byla opravena kvadratická notace podle srovnání s adia-tematickou notací dle rukopisu *laonské* proveniencie nad kvadratickou notací a *svatohavelskou* pod kvadratickou notací.
- Adia-tematické neумы byly vepsány do nepřehúšteného

záznamu kvadratické notace, což velmi zlepšuje čitelnost zápisů. Místo osmi rádek kvadratické notace na stránce v GT je v GN pouze 5-6 rádek.

c) Zpěvy jsou zapsány přehledně tak, aby na stránce bylo jen to, co je třeba pro výrazovou a rytmickou interpretaci zpěvů. Obě notace se doplňují a jsou ve shodě.

d) Všechny údaje a ediční poznámky v GN jsou uvedeny přehledně v indexech (viz obr. 7).

Popis abecedního indexu I. v GN (s. 509-522).

- sl.: modus zpěvu (1- 8)
- sl.: textový incipit zpěvu (první slova)
- sl.: číslo a strana časopisu BzG, kde byl publikován kritický aparát melodické restituace.
- sl.: údaje o použitých adia-tematických rukopisech (kód a stránka pramene).
- sl.: strana zpěvu v GT (pro rychlé srovnání s dosud užívaným zněním).

HEBDOMADA SECUNDA ADVENTUS
Cf. Is. 30, 19, 30; Ps. 79

IN. VII
RBLKS

P O-pu-lus Si-on, ec-ce Dó-mi-nus vé-ni-et
ad sal-ván-das gen-tes: et audí-tam fá-ci-et Dó-mi-

Intr. VII

P O-PU-LUS Si-on, ec-ce Dó-mi-nus vé-ni-et ad
e-sal-ván-das gen-tes: et audí-tam fá-ci-et Dó-mi-nus

Obr. 11: Populus Sion GT s. 18 (vlevo) a GN s. 7 (vpravo). Zajímavý příklad, kdy se hned první interval změnil z kvarty na kvintu a celá melodie až do poloviny druhého systému se posune. GT dodržuje stránkování shodné s GR, ovšem po přidání adialematických neum je zápis přehuštěný. GN je s 5 až 6 systémy na straně přehlednější.

6. sl.: kódy rukopisů Antifonale Missarum Sextuplex z 8.-9. století podle Dom René-Jean Hesberta (Herder, Řím, 1935).

V **abecedním indexu II.** (s. 523-535) jsou uvedeny údaje o modu zpěvu, textový incipit, zdroj (původ) textu a strana v GN.

Graduale Triplex má naopak ediční údaje vepsány přímo na stránce u zpěvu, ve formě poznámky o použitém rukopisu, na nějž se zápis odvolává.

Z předmluvy ještě citujeme seznam členů pracovní skupiny, která od roku 1977 pracovala na melodické restituci pro edici GN. Byli to: Franco Ackermans, Michael Anderl, Inga Behrendt, Johannes Berchmans Goschl, Bernhard Huber, Liobgid Koch, Josef Kohlhaufel, Daniel Rosler, Heinrich Rumphorst, Alexander M. Schweitzer, Anton Stingl jr. a Stephan Zippe.

Za pomoc při přípravě metodiky je děkováno již zemřelým: Dom. Eugene Cardine (†1988), P. Ruppert Fischer (†2001) a Luigi Agustoni (†2004).

František Šmíd

SHRnutí (redakce)

Celkově se zdá, že edice GN je provedena důkladně a správně, že splnila, co si předsevzala a těžko jí něco vytknout. Opravila nánosy a rozpory notací podle starých pramenů, takže nyní při zpěvu necítíme pocit rozdvojení osobnosti. Teprve když otevřeme vedle sebe GT a GN zjistíme, jak vysoká je četnost rozporných míst v GT. Nyní zpěv podle GT připomíná jízdu známou silnicí, při zapnuté navigaci, která vám na každé křižovatce radí jet několika směry. Vy tušíte, že správně může být vpravo nebo vlevo, ale ne současně.

Podle sdělení Davida Ebena (2014) nejsou zápisy zpěvů v pramenech jednotné např. díky dlouhé době, kdy se zpěvy předávaly pouze ústním podáním (pamatováním). Sylabické zpěvy vykazují minimální odchylky, zatímco melismatické mohou být v různých notacích (proveniencích) výrazně odlišné.

Další odchylky vznikaly opisováním, vývojem a zjednodušováním zápisu (viz výše). V mnoha případech tedy **existuje více možností restituce melodie**. Buď známe různé verze, nebo původní verzi s jistotou neznáme, protože adialematický zápis je jen přibližný.

Pro úplnost uveďme, že na vlastních restitucích pracuje např. Alberto Turco, profesor chorálu v Miláně, Veroně a Římě, ředitel kůru katedrály ve Veroně. Jeho edice Liber Gradualis však není dokončena pro celý liturgický rok. Belgická *Académie de Chant Grégorien* pořádala v roce 2014 unikátní workshop; současně pozvala Alberto Turco a Franco Ackermans (vedoucího skupiny AISCGre, vydávající GN). Článek *Guest Post: Liber Gradualis or Graduale Novum?* o této

akci lze najít online na: www.newliturgicalmovement.org nebo pomocí QR kódu.

Marcin Bornus-Szczyński a Michael Pospíšil preferují (dle sdělení 2016) každou určitou notaci (pramen) a vytvářejí si vlastní restituce. To ovšem není cesta ke sjednocování znění.

Opravy kvadratické notace byly nutné. Každá restituce v GN byla argumentovaná, publikovaná a diskutovaná. Není tedy důvod novému vydání nevěřit a odmítat jej.

Bohužel jde o zcela zásadní změny proti znění zařazenému minimálně od r. 1908. Jestli se nové znění rozšíří, je těžko předjímat, bude záležet na propagační aktivitě konkurenčních vydavatelství GT a GN. GN uvádí „ve spolupráci s Libreria Editrice Vaticana“, což nemá právní význam *editio typica* (EV), jak bylo uvedeno v úvodu, ale může to vyjadřovat řekněme oficialitu nebo podporu. Každopádně to bude trvat jednu generaci. Jediný problém pro přijetí představuje skupina činných choralistů, kteří znají a pravidelně „celý život“ zpívají podle GT (GR). Někteří se vyjadřují v tom smyslu, že se už melodie přeučovat nebudou. Všem ostatním, kteří by s chorálem začínali, bych doporučil se učit podle GN. Svým potomkům rozhodně poříďte nový graduál.

Ondřej Šmíd

ZNÁME TERMÍN!

CONVIVIAM 2017

se bude konat v týdnu 12. – 20. srpna v Praze na Hradčanech, kde se konalo v roce 2015. Ředitelem letní školy bude Marek Valášek. Podrobné informace přineseme v příštím čísle.

Pro Convivium 2018 byl rezervován termín 11. - 19. 8. 2018 v Želivi.

Špindlerův Mlýn Petach

Ve Špindlu v zimě byl asi každý, ale ne každý by tam hledal kostel, kde to zní a žije. Tak jsem se na horách vypravil na nedělní mši. Obavy o to, jak dojde, jestli mě pustí autem do města a jak zaparkuji, byly zbytečné. Jen dlouhá cesta nahoru ke kostelu vede po sněhu do prudkého kopce. Vše šlo proti očekávání hladce a dorazili jsme s velkým předstihem. Mladá dáma ve sportovní bundě, před otevřeným kostelem mě uklidnila, že mše skutečně bude a že dolů to jde vždýcky... nějak.

Přede mší se ukázalo, že se bude zpívat s kytarou, že ona paní před kostelem, Renáta Rollerová, hraje na kytaru a vede skupinu Petach, která se o hudební doprovod stará.¹ Musím předeslat, že mne nasazení, aktivita ve farnosti, hudební i liturgická úroveň překvapila. Upřímně jsem mezi hotely v místě lyžařského ruchu kromě strašné zimy a hromady sněhu nic nečekal. Pokud srovnám, různě v okolí Prahy mi hra a zpěv přijdou někdy až ubohé; dokonce v některých pražských kostelích mě hra na varhany špatnou registrací, frázováním a estetickou projevem ruší. Tady nic nerušilo. Kytara, flétna, kontrabas (to už dělá kapelu) i zpěv, vše bylo čisté, pěkné,

vady. Zpívá všechny noty stejně dlouhé³ a odděluje noty, aby zpěv přesně odpovídal zápisu a bylo mu maximálně rozumět. Bohužel výsledek zní jako slabikování. Pokud kněz zpívá čistě, frázuje a neslabikuje, mívá výrazovou manýru. Používá nepřirozený výraz, který neodpovídá přednášenému textu. U duchovních je výraz zpravidla přehnaně sladký nebo usedlý. Jedno jestli se zpívá „aleluja“, „gloria“ nebo „miserere“, říkám

Kázání Jiřího Šlégra jsou připravená, inteligentní, vysvětluje čtení na historických souvislostech a vede farníky k aktivitě. Při mé návštěvě vysvětloval, co je požehnání, „ať ti Hospodin žehná“ a lidé si měli v lavicích navzájem žehnat.

Více o kapele, písničkách a lidech ve Špindlerově Mlýně se dozvíte na www.petach.estranky.cz a www.eljon.cz. Možná kvůli zimě mají lidé k sobě blíž.

O KOSTELE SV. PETRA

Nejstarší částí města je havířská osada Svatý Petr, patrně ze 14. stol., podle níž se obec vždy nazývala. V místě dnešního středu města stávalo několik chalup dřevorubců, odtud název osady Spaltenbauden, a na levém břehu Labe mlýn rodiny Špindlerových.

Od roku 1784 odeslali místní zástupci císaři Josefu II. několik žádostí o povolení stavby kostela a fary, protože obyvatelé osad v okolí museli docházet na bohoslužby až do Vrchlabí. Teprve na třetí zasloupanou žádost odpověděl a stavbu povolil nástupce císař František I. v roce 1793. V žádosti vedle podpisů bylo uvedeno „sepsáno ve Špindlerově mlýně“, a tak došlo k omylu, protože se vrátilo povolení na stavbu kostela „v obci Špindlerův mlýn“. Obyvatelé začali stavět, ale obec raději přejmenovali. V roce 1793 postavili malý dřevěný kostelík a přenesli sem bohoslužby z kaple ze Svatého Petra. Svatopetrská kaple, postavená hrabětem Rudolffem Morzinem v 17. století byla později zbořena.

Zděný kostel sv. Petra byl vysvěcen roku 1807. Vnitřní zařízení kostela je klasicistní z doby stavby. Po stranách oltáře stojí sochy sv. Vojtěcha a Floriána, na křtitelnici pak barokní socha sv. Jana Nepomuckého z 18. století. Jednomanuálové pneumatické varhany od firmy Rieger z roku 1905 jsou v provozu a používají se.

Ondřej Šmíd

na velmi dobré úrovni.² Kapela Petach hraje a natáčí vlastní tvorbu a přebírá křesťanské písničky, podle slov paní Rollerové, třeba z manželských setkání.

Pan děkan Jiří Šlégr z Vrchlabí (zpíval některé modlitby) zpívá velmi čistě, vázaně a přirozeně frázuje. To je ojedinělé. Pokud totiž kněz čistě intonuje, obvykle má jeho projev tři přednesové

1 Skupina nehraje pokaždé, někdy hraje Maruška Adolfová, členka skupiny, na varhany.

2 Zastávám názor, že pro uměleckost a duchovnost hudby není určující, na co se hraje, ale jak. Možná je klíčem styl. Podle starých slovníků existují různé styly a hovoří o duchovním stylu např. *stillus ecclesiasticus*.

tomu *katolický syndrom*.

Podobně mnoho zpěváků hlas při zpěvu „barví“ jinak, než když hovoří. To zní nepřirozeně, protože zpěvák má „hrát roli“, předávat sdělení.⁴ Když místo toho hraje např. roli „jsem dokonalý zpěvák“, je to neoprávněné a nevěrohodné.

Vysvětlení, proč pan farář dobře zpívá, se objeví, když začneme procházet stránky kapely. Na fotografiích z „koncertů při svíčkách“ hraje i pan farář na elektrickou kytaru a na djembe (bubny).

3 Protože jsou přece zapsané všechny stejně.

4 Zpěv má být jen vedlejším produktem předávaní sdělení.

Pravidelné koncerty u sv. Kateřiny a Panny Marie pod Řetězem

V minulém čísle Psalteria (3/2016) se představily tři dlouholeté projekty Společnosti pro duchovní hudbu. Jiří Kub uvedl své dojmy z prvních dvou koncertů v rámci festivalu Dny soudobé hudby¹. Připomeňme neúnavné úsilí o začlenění

Koncerty v krásném prostředí kostela sv. Kateřiny v Praze 2.

duchovních skladeb do tohoto festivalu od samého začátku devadesátých let zakládajícím členem SDH, dnes již zesnulým skladatelem a chrámovým hudebníkem v kostele u Alžbětinek, Karlem Skleničkou. Pouť do Hájků jako součást další „vlajkové lodi“, festivalu duchovního umění Svatováclavské slavnosti, popsal Ondřej Šmíd. Třetím velkým projektem (o něm psal Pavel Svoboda), který SDH realizovala letos již potřinácté, je letní škola duchovní hudby Convivium. Dnes budeme o projektu SDH, o kterém mnozí neví. Takže následující příspěvek by se mohl dobře jmenovat: Nejsou jen „vlajkové projekty“ aneb „generálové bez vojska“.

V zahradě Všeobecné fakultní nemocnice v Praze 2 stojí kostel Sv. Kateřiny založený Karlem IV. v roce 1367 pro ženský řád augustiniánek, od r. 1565 po úmrtí poslední převorky kostel užíval mužský augustiniánský klášter od sv. Tomáše na Malé Straně. Tento kostel zažil několikrát doby rozkvětu i úpadku.

Současné varhany tohoto kostela (existuje i zmínka o varhanách postavených roku 1687) začal stavět v roce

1734 Martin Janeček a dokončil je Jan Starck v roce 1741, kdy byl kostel po velké barokní přestavbě znovu vysvěcen. Dekretem Josefa II. z 1. května 1784 byl však tento klášter zrušen a kostel byl znovu vysvěcen až v roce 1841 a užíván k bohoslužbám pro pacienty a personál ústavu choromyslných. V roce 1950 bylo bohoslužebné využití kostela zrušeno a dnes je kostel v majetku magistrátu hl. města. Po roce 1967 se zde konaly necelé tři roky večery poezie a koncerty. Ty byly záhy v období normalizace v roce 1971 zrušeny jako dramaturgicky nevhodné.

Kolem kostela jsem prakticky denně procházel na konzilia, takže mi nešlo, že po více jak padesátiletém uzavření kostela, který naposledy využívalo Muzeum hl. města Prahy jako svůj depozitář pro velké přepravní bedny, byl občas vchod do kostela otevřen a „něco“ se tam dělo. Využil jsem toho a dostal se až na kůr k varhanám. Když jsem zjistil, že tento nástroj by po malé opravě a naladění mohl opět sloužit alespoň jako doprovod zpěváků a instrumentalistů, požádal jsem, po uvolnění kostela v roce 2000, jménem SDH městskou část Praha 2 o dar ke zprovoznění těchto varhan. Velkorysostí tehdejšího starosty jsme mohli varhany včetně nového měchu připravit ke koncertům. Díky spolupráci s Všeobecnou fakultní nemocnicí (VFN) se jim dostalo i elektrického ventilátoru.

Od té doby v krásně zdobeném kostele sv. Kateřiny konáme ve spolupráci s VFN pravidelně koncerty: k výročí

vodil Yvonu Škvárovou při přednesu Dvořákových Biblických písní. Josef Kšica se odvážil zařadit na program i slavnou Toccatu a fugu d moll J. S. Bacha. Vystoupil rovněž Kühnův dětský sbor, Foersterovo komorní pěvecké sdružení, Collegium Strahoviense, kvarteto Apollon, Stamicovo trio, Trubači Pražského hradu, Ars instrumentalis pragensis a mnoho dalších souborů a sólistů, vždy za velkého zájmu posluchačů z řad zaměstnanců VFN a obyvatel zejména Prahy 2. Návštěvnost koncertů je stálá a činí okolo 150 posluchačů.

V roce 2017 se připravujeme na velký svátek. Po dvouletém restaurování se na červnovém koncertě u sv. Kateřiny představí opravené varhany. Dovrší se tak naše více jak dvacetileté úsilí o zprovoznění a využití varhan. Ironií je, že kostel po řádu křížovníků s červenou hvězdou v současnosti využívá k bohoslužbám pravoslavná církev, která varhany nepotřebuje.

Když po deseti letech SDH přestala zajišťovat turisticko-kulturní využití chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně, začala od roku 2011 se zkušenostmi z kostela Sv. Kateřiny pořádat jednou měsíčně spolu s Velkopřevorstvím Maltéžského řádu pravidelné koncerty v nádherném kostele Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Koncerty jsou pořádány na základě grantu tentokrát MČ Praha 1 a rovněž zde je vstup volný.

Základem repertoáru je varhanní hudba zpestřená dalšími instrumentál-

Koncert u maltéžských rytířů se v červnu pravidelně odehrává na zahradě

narození J. S. Bacha (21. 3.), na Evropský svátek hudby (21. 6.) nebo při oslavě svátku sv. Kateřiny. Od r. 2001 se pravidelně díky grantu MČ Praha 2 uskutečnilo více než padesát koncertů duchovní hudby, při kterých se vystřídali prakticky všichni pražští varhaníci a jejich „sólisté“ zpěváci. Vstup na koncerty je od počátku volný. Při prvním koncertu na svátek Sv. Kateřiny Jan Kalfus již představil varhany v sonátě č.1 F. Mendessohna Bartholdyho a dopro-

ními hráči nebo zpěváci. Při koncertech se využívají chrámové varhany, jejichž generální opravu provedla v roce 2006 firma Organa Kutná Hora a jsou tak schopny koncertního využití. Barokní skříň z roku 1730 zůstala zachována, již v roce 1909 do ní umístil Jindřich Schiffner nové varhany, které v roce 1987 přestavělo družstvo Igra při ponechání části píšťalového fondu. Koncerty duchovní hudby jsme nazvali „Varhanní nešpory Maltéžských rytířů“ a každý rok

¹ Festival Dny soudobé hudby pořádá Společnost českých skladatelů (člen AHUV). SDH spolupracuje na koncertech s duchovním repertoárem např. skladatelskou soutěží, jejíž letošní uzávěrka pro zaslání skladeb se blíží (viz s. 2).

tvorí uzavřený cyklus deseti koncertů (mimo prázdninové měsíce). Začali jsme cyklem *Královský nástroj ve všední den*, následoval cyklus *Laudate Dominum omnes gentes, Cantate Dominum canticum novum, Te Deum laudamus* a na program byly zařazovány skladby s návazností na daný název.

Na letošní rok připravujeme cyklus *Pocita chrámovým kůrům Prahy 1* a chceme tak představit repertoár, který profesionální varhaníci v jednotlivých kostelích provozují. Cyklus zahájí v lednu Konzervatoř Jana Deyla, jako líheň mnoha kostelních varhaníků a dalších hudebníků vystupujících v kostelích. V dalších měsících **pravidelně každé třetí pondělí v měsíci** to bude hudba katedrál sv. Víta, chrámu sv. Jakuba, Týnského chrámu, kostela sv. Tomáše, sv. Mikuláše na Malé Straně. Po prázdninách pak hudba kostela Pražského Jezulátka, strahovské basiliky, křižovníků a kostela sv. Jiljí.²

U maltézů však v minulosti nezněla jen hudba „chrámová“, ale s využitím přilehlé zahrady Velkopřevorského paláce též hudba komorní. Při příznivém počasí, které zatím vždy bylo, uvádíme v červnu instrumentální soubory jako *Pražské žestě, Afflatus Quintet* a *Tomášské dechové kvinteto*. Též o koncerty u Maltézů je stabilně velký zájem a bez přidání židli v kostele by muselo dalších nejméně padesát lidí vyslechnout koncert ve stoje. Maltézké koncerty jsou další příležitostí umožňující profesionálním kostelním varhaníkům po pravidelné a mnohdy ještě málo oceňované práci, při které nesou „tíhu dne i horka“, koncertní vystupování v Praze, kde na oficiálních koncertech ať v Rudolfinu nebo Smetanově síni Obecního domu vystupuje jen několik renomovaných varhaníků (a to ještě velmi zřídka).

Jaroslav Eliáš

² Aktuální program koncertů je zveřejňován na stránkách SDH.

NEČEKEJTE NA VĚČNOST

Je na místě doplnit, že ředitelem, dramaturgem, manažerem, fundraiserem, mluvčím i uvaděčkou koncertního cyklu u sv. Kateřiny a Maltézkých rytířů je pan předseda SDH, MUDr. Jaroslav Eliáš. Sám si každý rok napíše žádosti o dotace, navštíví osobně úřady, nasmlouvá umělce, zaplatí honoráře a odevzdá vyúčtování. Léta bez pomocníků a bez požadavků na honorář je právě takovým generálem bez vojska. Je to úctyhodné, když zvažíme, že 13. ledna 2017 slaví 77 let.

Na každé schůzi, na mé výzvy ke členům výboru: „Pište příspěvky do Psalteria“, Jaroslav odpovídá: „Já ne, já psát neumím“. A ejhle, napsal příspěvek o tom, co dělá. Panu předsedovi k 77. narozeninám přejeme vše nejlepší a jemu i všem, kteří by se ptali: „Kolikrát mám napsat článek svým bratřím do Psalteria?“, odpovídám: „Nikoli sedmkrát, ale sedmasedmdesátkrát“.

Pište o tom, co děláte, co hrajete. Tím dodáváte ostatním podporu, že to, co dělají, dává smysl. A mimo to si děláte reklamu. V tomto případě nečekejte na odplatu v nebi, ale dělejte si propagaci již nyní. Každý musí sám. Jak říká Jirí Stivín: „Nikdo to za vás dělat nebude“.

Ondřej Šmíd

Z redakční pošty

Milý Ondřeji,

srdečně zdravím ve vánočních dnech z Ostravy Tebe i celou Tvou rodinu.

Člověk koncem roku, ať chce nebo nechce, hodnotí a přemýšlí, jaký ten rok byl, co vše v něm prožil, poznal, za co je vděčný, co mu opět uniklo... Taký si uvědomuje své dluhy a nesplněné sliby. Z takového přemítání mi vyšlo i toto mé psaní.

Slíbila jsem, když jsem se v srpnu v Želivě s Vámi loučila, že napíšu něco o Conviviu. Jsem emotivní člověk, nechtěla jsem psát hned, chtěla jsem raději počkat, až se čerstvé dojmy, prožitky a úsudky „usadí“.

Když jsem se o své čerstvé zkušenosti letní školy duchovní hudby dělila se známými, říkali: „To je „byznys“, na to jsou velké dotace,... vše co potřebuješ umět k tomu, co v hudbě děláš, najdeš v dostupné kvalitní literatuře, a pak nejvíc je vlastní praxe“.

Pracuju v neziskové organizaci závislé na dotacích, znám až moc dobře celý proces fungování dotací a každý rok touto dobou v práci právě díky nim „končím“ :-)) a toužím po firmě žijící z vlastních zdrojů. Po pravém „byznysu“.

Mám za sebou už mnoho let kostelní sborové praxe a čím dál víc si uvědomuji chybějící odbornou kompetenci, která s léty práce ne a ne sama naskočit :-))

Těšila jsem se, že poté, co se stát začne s církvemi „vypořádávat“, zaplní kostelní kůry početní absolventi církevních hudebních škol, hudebně i liturgicky patřičně vzdělaní, a konečně bude liturgická hudba zase povznášet ducha, bude krásná, bude vyjádřením hlubokých duchovních skutečností jinak nevyjádřitelných, že postupně skončí

dobře míněné „ochotničení“ i na odpovědných pozicích...

Zatím se tak neděje. Snad jen ve velkých městech, katedrálách, a tak nezbyvá, pokud člověk nechce nebo nemůže rezignovat, než se dovzdělat. Na vlastní náklady, ve vlastním „volném“ čase... třeba v rámci Convivia.

Účast na letošním Conviviu bylo mé první takové dlouhé a intenzivní setkání s profesionálním hudebním světem, výbornými lektory, kvalitními večerními koncerty, vyčerpávajícím pracovním programem, krásnými osobními setkáními v přestávkách a po večerech s kolegy účastníky, se kterými mi bylo opravdu dobře. Ranní a polední procházky v okolní přírodě nebo sbírání sil a koncentrace v tichém kostele jen umocňovaly silné zážitky, pravé hody pro mě!

Rozhodování, zda pokračovat s vlastní praxí, které bylo důvodem mého rychlého přihlášení, když jsem náhodou narazila na stránky Convivia, mi to ale vůbec neusnadnilo. Láska k duchovní hudbě a ke zpěvu zůstala, poslední iluze o vlastních schopnostech padly.

Pokračuju. Ten týden v Želivském klášteře, Vámi připravený a s entuziasmem a humorem Tobě vlastním „odtažený“ (od slova utáhnout něco), byl pro mě jeden z nejhezčích a nejvýživnějších nejen v tomto roce. Na dovzdělání mi nebude stačit ani deset takových týdnů, ale má duše je příživná a raduje se, kdykoli - často - na Convivium vzpomene.

Děkuji za vše i za došlé e-maily s nahrávkami a informacemi o příštím ročníku a přeji dobrý nový rok, ať jste všichni zdraví a šťastní!

Eva Pražáková